

פריס

Paris : בירת צרפת. ערב מלחמת-העולם השנייה ישבו בפ' כ-200,000 יהודים. רק רבע מהם היו ילידי צרפת, שנציגותם המוכרת היתה הקונסיסטואריה המרכזית של יהודי צרפת. רובם המכריע של יהודי פ' היו יהודים ממזרח אירופה שהיגרו לצרפת לפני מלחמת-העולם הראשונה ובעיקר אחריה, הקימו רשת נרחבת של מוסדות ויצרו אווירה תרבותית ופוליטית תוססת ביידיש. בשנות ה-30 נוספו ליהודי פ' כמה אלפי פליטים יהודים מגרמניה, מאוסטריה ומצ'כוסלובקיה. הקהילה היתה הטרוגנית, בעלת נטיות פוליטיות ותרבותיות שונות, ואכן, יהודי פ' ניצבו חסרי אחדות נוכח מלחמת-העולם השנייה.

בעקבות מתקפת הגרמנים במאי 1940 נמלטו המונים מצפון צרפת. בתוך שישה שבועות הובסה צרפת, נחתם הסכם שביתת-נשק והמדינה היתה מחולקת: צפונה בשלטון כיבוש גרמניה, ודרומה, שלא נכבש, בשלטון ממשלה צרפתית חדשה בוישי. כינונה של ממשלה צרפתית סמכותית בהנהגתו של המרשל (אנרי-) פיליפ פטון, אגב הבטחה ליציבות ולנורמליזציה, עודדה מאות אלפי צרפתית שנמלטו לדרום לשוב לאיזור הכבוש. כ-20,000-30,000 יהודים הצטרפו לגל החוזרים, וביניהם גם מנהיגי קהילה ופעילים. לאט לאט הוקמו מחדש ארגונים קהילתיים. פעילים קהילתיים של היהודים ילידי חוץ-לארץ שהיגרו לצרפת, וחברי ה'בונד', התקבצו סביב הפדרציה של האגודות היהודיות בצרפת והקימו את איגוד רי אמלו. הקומוניסטים הקימו ארגון מחתרתי מיוחד המכונה סולידריתה, הקונסיסטואריה, המרכזית פתחה מחדש את בתי-הכנסת, ובעקבות זאת חודשה פעילותם של ועד הסיוע, אוזה ובתי-הספר המקצועיים של אורט. באוקטובר 1940 החלה ממשלת וישי לאמץ מדיניות קסנופובית אנטישמית ולחוקק חוקים נגד היהודים בתחומים רבים. הצעד הראשון של הגרמנים היה מיפקד אוכלוסין בסוף ספטמבר 1940, והוא העלה כי 150,000 יהודים התגוררו אז בפ'; בעקבות המיפקד באה 'אריזציה' של מפעלי יהודים.

מספטמבר 1940 היתה הקונסיסטואריה נתונה ללחץ שהפעיל תיאודור דנקר, המומחה לענייני היהודים מטעם הגרמנים, למרכז את כל הארגונים היהודיים. נוכח צורכי הקהילה והבטחותיו של דנקר שלא יתערב בענייני הגוף המרכזי הקימו הקונסיסטואריה ו'איגוד רי אמלו' בינואר 1941, את ועדת התיאום של ארגוני הסעד (Comité de Coordination des Oeuvres de Bienfaisance de Paris et du Département de la Seine, CC). כל הארגונים הסכימו למרכז בצורה זו, פרט לקומוניסטים, שכעבור זמן קצר העדיפו לסגור את שירותי הקנטינה שלהם לנצרכים. למרות הבטחתו היו לדנקר תוכניות אחרות. במרס הביא שני אנשים מווינה לנהל את הארגון היהודי, וגרם פילוג בוועדת התיאום. 'איגוד רי אמלו' פרש מהוועדה, אך הקונסיסטואריה החליטה להישאר ולא לתת לאנשי דנקר לנהל את הקהילה ולהנהיגה. במאי 1941 פקד דנקר על המאסרים הראשונים ברוח חוקי וישי: 3,700

גברים נאספו ונשלחו לפיתיויה (Pithiviers), ולבון רולאנד (Beaune-La Rolande); לוארה, (Loiret). נוסף ל-60,000 הארוחות החודשיות שסיפקה ועדת התיאום באמצעות סוכנויותיה השונות, צריך היה אפוא לדאוג לעזור לאותם גברים ולבני משפחותיהם. באוגוסט נוצרה עוד מתיחות כאשר סירבה ועדת התיאום להיענות לדרישת דנקר לספק 6,000 איש לעבודה בארדנים. כנקמה פקד דנקר לאסור 4,300 יהודים, ילידי צרפת וילידי ארצות אחרות, במחנה דרנסי שזה אך הוקם מצפון-מזרח לפ'. צעדים אלה החמירו את המצב הכלכלי המדרדר של הקהילה, שניצבה מול תהליך 'אריזציה' מתמשך של אלפי מפעלי יהודים, דבר שהחמיר את מצב התעסוקה. הפקודה למסור את מקלטי הרדיו, האופניים ומכשירי הטלפון, ופיצוץ שבעה בתי-כנסת באוקטובר בישרו את הצפוי לבוא. בדצמבר 1941 הניעה פעילות תנועת המרי הצרפתית את הגרמנים לנקוט צעדי דיכוי נגד היהודים: הוטל עליהם קנס בסך מיליארד פרנקים ו-750 יהודים ילידי צרפת נאסרו, כחלק מ-1,000 הגברים שהיו בני ערובה המיועדים לגירוש. האחריות לתשלום הקנה הוטלה על האגוד הכללי של יהודי צרפת (איז'יף) שהקימה ממשלת וישי בפקודת הגרמנים. בסוף 1941 באו עוד צעדים נגד היהודים: נאסרה עליהם היציאה מפ' ונאסר עליהם להחליף את כתובותיהם. באותה העת כבר נעצרו יותר מ-9,000 גברים וכ-10,000 נמלטו לאיזור שבשלטון וישי.

בראשית 1942 נאסר על היהודים לעזוב את בתיהם בין השעות 9.00 בערב ל-06.00 בבוקר. במרס 1942 החלו גירושי היהודים הראשונים, עם גירושם של 1,000 בני-ערובה. בעקבותיהם גורשו אותם שנעצרו לפני-כן. החלטת ברלין ביוני 1942, שקראה לעשות הכנות לקראת גירושי המונים, גררה עוד אמצעים: ענידת הטלאי הצהוב – דבר שעורר מורת-רוח רבה בדעת הקהל הצרפתית – ואיסור גישה לכל מקום ציבורי. לאחר תיכנון מפורט של פקידי גרמנים וצרפתים הוכשר השטח לפעולה נאצית רבת היקף בפ'. ב-16 ביולי החל מאסר המוני יהודים זרים, בלי הבדל מין, גיל או מצב פיסי. אלפי שוטרים צרפתים ריכזו ועצרו כ-13,000 יהודים באיצטדיון ולדרום (Velodrome D'Hiver) לספורט החורף. משם נלקחו היהודים מיד לדרנסי, ומשם לאושוויץ. מתוך 28,000 היהודים שביקש דנקר לעצור נמלטו 15,000 ממאסר. הדרך היחידה להישרד, פרט למנוסה לאיזור וישי או למקום מסתור, היתה להשיג אוסווייז (Ausweis), תעודת זהות שהיתה תעודת מעבר והגנה), וזאת על-ידי עבודה בתעשייה גרמנית או על-ידי העסקה ב'איז'יף'.

כבר ב-1943 נותרו בפ' באופן חוקי רק 60,000 יהודים. 30,000 גורשו, אלפים ברחו או הסתתרו, וקרוב ל-3,000 יהודים מתורכיה, מהונגריה, מאיטליה וממדינות ניטרליות שבו לארצותיהם. מספרם הקטן והולך של יהודים שנועדו לגירוש הניע את הגרמנים לצוות על מאסרים בבתי-ילדים, בבתי-אבות ובבית-החולים על-שם רוטשילד. אמצע 1943 היה תקופה מכרעת: האסווייז שוב לא העניק הגנה, 'איז'יף' נאלץ לפטר את מרבית עובדיו שלא היו ילידי צרפת, ואף, יהודים מנישואי תערובת נעצרו במפעל הרהיטים לויטן (Lévitan) ובמחנה

אוסטרליץ שבק"י דה לה קראר 43. ארגון סולידאריטה, בעל המחוייבות למאבק חמוש, חוסל כמעט לחלוטין בידי הגסטפו. 'איגוד רי אמלו', שהתמסר לסיוע למסתתרים, להצלת ילדים ולאספקת תעודות מזוייפות, איבד את האישיות המרכזית שלו, דוד רפפורט, דבר שזיעזע את הארגון, אך הנהגה חדשה, בראשותו של אברהם אלפרין, המשכיה בפעילותה עד לשחרור. ביוני 1943 הגיע לפ' אוברשטורמבנפירר אלואיס ברונר כדי להחיש את קצב הגירוש, ונטל לידיה מהמינהל הצרפתי את דרנסי. סירובו של 'איז'יף' למלא את פקודתו של ברונר ליטול חלק במאסרים, גרר את גירוש סגן הנשיא של 'איז'יף', אנדרה בור, ורבים מאנשיו.

בראשית 1944, כאשר הגיע מספר היהודים ילידי חוץ-לארץ שגרו בלוי בפ' ל-7,000 בלבד, וכמספר הזה למיצער של יהודים צרפתיים, נכללו במשלוחים לגירוש גם היהודים הצרפתיים, שמעולם לא היו מטרה ברורה לצווי הגירוש. במסגרת הארגונים היהודיים היתה התארגנות מחודשת: סולידאריטה קם מחדש כ'התאחדות היהודים למרי ולסיוע הדדי' – (Union des Juifs pour la Résistance et L'Entraide; Ujre Comité Général de Défense des Juifs;) הקימו יחדיו את ה'וועד הכללי להגנת יהודים' (CGD). ואולם, 'איז'יף' סירב להפסיק חלק משירותיו ולפזר את בתי-הילדים שלו.

נחיתת צבאות בעלות-הברית בנורמנדי ביוני 1944 הביאה עימה תקווה לאלה ששרדו, אך גירושם המשיכו עד לשחרור. ב-31 ביולי פקד ברונר על גירוש כ-300 ילדים שנלקחו שבוע לפני-כן מבתי-הילדים של 'איז'יף'. ב-25 באוגוסט 1944 שוחררה פ' ו-1,400 היהודים שנותרו בדרנסי ניצלו. אומדנים לגבי מספר היהודים שנותרו בפ' נעו בין 20,000 ל-50,000. שליש מ-150,000 היהודים שהתפקדו במפקד האוכלוסין של אוקטובר 1940 לא שרד לחגוג את השחרור.

יהודי פ' גילו תגובה מגוונת לשואת הכיבוש הנאצי ולשיתוף-הפעולה מצד וישי. מאות נלחמו בהתקוממות ומאות נרצחו או מתו בגירושם בגין פעילות מרי. 'אגוד אמלו' ו'התאחדות היהודים למרי וסיוע הדדי' הצילו 3,000 ילדים, ומבוגרים לאין ספור, ואילו 'איז'יף' המשיך לתת סיוע עד הרגע האחרון. בניסיון לסייע לקהילה הנדונה לכלייה ולהגן עליה נשפטו לימים חלק מהתגובות בגאווה, ואילו על אחרות, כגון אותן של 'איז'יף', נמתחה ביקורת נחרצת. עם השחרור החלו יהודי פ' לשקם את הקהילה ההרוסה ואת המבנה הארגוני שלה, מבלי להתכחש למתחים הפנימיים שאיפיינו את תולדותיה.